

4. Розумний М. Український персоналізм як фактор політичної культури / М. Розумний // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 91-99.
5. Семенов И. С. Человек политический перед альтернативами общественных трансформаций: опыт переосмысления индивидуального измерения политики / И. С. Семенов // Политические исследования. – 2012. – № 6. – С. 9 – 26.
6. Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм: Социальная история Советской России в 30-е годы: город / Ш. Фицпатрик ; [пер. с англ. Л. Ю. Пангина]. – 2-е изд. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б.Н.Ельцина, 2008. – 336 с.

Стаття посвящена дослідженню адаптивного потенціала субкультури влади в умовах політичного транзиту. Обосновується тезис о том, что наиболее рельефно адаптивная функция субкультуры власти проявляется во время так называемого «вынужденного транзита», предполагающего активную деятельность политических и культурных элит по конструированию «горизонтов развития» общества.

The article is devoted to research the adaptive potential of subculture of power in political transit. The most adaptive function of subculture of power shows up during the so-called «force transit», supposing activity of political and cultural elites in constructing «development horizons» of society.

Стаття надійшла до редколегії 16.11.2016

УДК 32.019.5: 321.6/.7

Дяченко О. В., ОНУ ім. І. І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ МОВНО-МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ ЗА РІЗНИХ ТИПІВ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

В статті розглянуто особливості політичної мови за тоталітарного та демократичного політичного режиму. Визначено характерні риси мовно-маніпулятивного впливу за різних типів політичного режиму. З'ясовано особливості та принципи політичного маніпулювання з використанням політичної мови в тоталітарному Радянському Союзі та за демократичного режиму. Окреслені позитивні та негативні

риса сучасного мовно-маніпулятивного впливу за демократичного політичного режиму.

Сучасне політичне життя нерозривно пов'язане з використанням маніпулятивних технологій, що застосовуються в різних політичних процесах різноманітними політичними акторами. Набір прийомів та засобів маніпулятивного впливу значно відрізняється в залежності від суб'єкта та ситуації. Різні політичні актори використовують різні мовно-маніпулятивні технології для нав'язування своєї політичної волі суспільству. Одним з найбільш важливих факторів, що визначає цей набір прийомів та засобів є політичний режим. Саме він визначає стратегію, що використовує маніпулятор.

Аналізу політичної мови присвятили свої роботи О.І. Воробйова, М.В. Горбаневский, О.Н. Григор'єва, В.З. Дем'янков, Є.В. Какорін, А.А. Каслова, В.Г. Костомаров, Н.Е. Гронська та ін. Системний аналіз політичної мови як засоба маніпулятивного впливу присвячено вітчизняне дисертаційне дослідження В.В. Петренко «Політична мова як засіб маніпулятивного впливу».

Окремим проблемам використання мови в політиці приділяли увагу Р. Бахем, М. Еделман, Д. Болінджер, Р. Блакар (аналізували вплив політичної мови на масову свідомість), А.А. Стриженко, І.В. Рогозіна, Т.М. Бережна, К.С. Горюнов (досліджували мовний вплив в політичній пропаганді, рекламі та ЗМІ), Д. Вінгер, В. Вейнтрауб, Є. Ширяєв, Л. Зігельмен, К. Головинський (проводили аналіз індивідуальної мовної поведінки політиків), М. Новикова-Грундт, Т. Піщева, Є. Кіктева (з'ясовували вплив мовної поведінки політиків на ставлення до них виборців) та ін.

Різні жанри політичних текстів радянського і пострадянського періоду аналізували А.Н. Баранов, Д.Б. Гудков, С.Ю. Данилов, Л.В. Єніна, М.В. Китайгородська.

Відаючи належне значній дослідній роботі, виконаній вітчизняними і зарубіжними вченими в галузі теоретичного вивчення і осмислення процесів маніпулятивного впливу в сфері політики, слід зазначити, що цей аспект політичного процесу поки що не став об'єктом комплексних теоретико-методологічних досліджень. Отже актуальність обраної теми не викликає сумнівів.

Метою статті є аналіз особливостей мовно-маніпулятивного впливу за демократичного та недемократичного (а саме тоталітарного) політичного режиму.

Політична мова привертає увагу дослідників своєрідними рисами функціонування в масовій комунікації. Метою комунікації в такому випадку є утримання, розвиток або зміна владних відносин, а факторами – актори зовнішнього характеру (політичні лідери, групи впливу і т. д.). У цих умовах мовний вплив є вельми вираженим. Такий ефект зазвичай є наслідком певної ідеології. Остання не тільки є сучасною альтернативою застосування матеріального впливу або насильства, як вважає Н. Фейрклоф [1], але, на наш погляд, навпаки, ідеологія може підтримувати застосування насильства в будь-якій формі: від інтелектуального, духовного і морального до фізичного.

Політичну мову слід розглядати як особливу підсистему національної мови, призначену для політичної комунікації (пропаганди тих чи інших ідей, емотивного впливу на громадян країни і спонукання їх до політичних дій, для вироблення суспільного консенсусу, прийняття і обґрунтування соціально-політичних рішень в умовах множинності точок зору в суспільстві) [2, 3, 4]. Головною функцією політичної мови є вербальне забезпечення боротьби за владу [4, с. 35]. Політична мова є відображенням політичної дійсності і одночасно засобом її формування, оскільки часто вирішує долю законів, політиків, партій.

Політичне явище перетворюється в щось відчутне і доступне для обговорення тільки будучи вираженим у словах, тому базові поняття політичної мови, політичні формули і кліше в значній мірі визначають спосіб сприйняття політичної дійсності. Політичний процес розвивається разом з мовою, з опорою на мову і використовуючи мову. Значна наукова література, яка описувала взаємозв'язок політичних реалій та їх відображення в мові, дозволяє говорити про існуючу кореляції цих двох феноменів: політичного процесу і політичної мови.

Практика показує, що контроль за поширенням відомостей політичного характеру є важливим елементом при визначенні типу політичного режиму: при авторитаризмі та тоталітаризм інформаційні процеси беруться під суворий контроль, тоді як демократичний режим передбачає, що політична інформація широко і вільно поширюється між різними членами суспільства [5, с. 5-15]. В основі ідеальної, справді демократичної моделі політичної комунікації лежить діалог між «керуючими» та «керованими», що передбачає рівноправний обмін точними, повними та перевіреними

відомостями про політичні явища і процеси, що співвідносяться з основними цивілізаційно-культурними цінностями даного суспільства, фундаментальними правами та свободами особистості (іншими словами, обмін політично значущою інформацією).

В радянський період існували традиційні правила політичної комунікації: всім комунікантам було відомо, хто, що, коли і в якій формі має сказати. Основне завдання публічної ритуальної комунікації – фіксація своєї прихильності правилам і підтвердження своєї соціальної ролі [2, 4, 6]. Звісно ж, що сучасна політична комунікація часто буває не менш ритуальною, ніж в радянські часи, але зараз змінилися ритуальні правила і ролі комунікантів. Сучасний ритуал – це виконання політиком ролей «народного заступника», «поборника прав людини», «патріота», «центриста» [7].

У політичному дискурсі виявляється «примат цінностей над фактами, переважання впливу і оцінки над інформуванням, емоційного над раціональним» [4, с. 46], що, поза всяким сумнівом, забезпечує сприятливий ґрунт для різного роду політичних маніпуляцій.

Характерними ознаками мови політики кінця ХХ століття є: смислова невизначеність (політики часто вважають за краще висловлювати свої думки в максимально узагальненому вигляді, використовуючи слова розширеної або невизначеної семантики – вживемо адекватних заходів; це питання обговорюється); фантомність (багато знаків політичної мови не мають реально означеного предмета); ірраціональність (опора на підсвідомість); езотеричність (справжній сенс багатьох політичних висловлювань зрозумілий тільки обраним); театральність.

Означені властивості, на перший погляд, суперечать основній мети комунікації – передати адресату певну інформацію. Однак практично кожна з цих властивостей здатна «обслуговувати» маніпулятивні стратегії мовця: невизначеність і фантомність дозволяють завуалювати справжній зміст висловлювання, піти від конкретної відповіді; ірраціональність і театральність посилюють вплив на слухача; езотеричність фокусує аудиторію, ділячи всіх на посвячених та непосвячених.

Фахівці все більше говорять про те, що в радянські часи не було місця вільному функціонуванню політичної мови, як не було місця і засобів масової інформації в сучасному розумінні – не випадково їх визначали як засоби масової агітації і пропаганди. Таким шляхом

тоталітарний режим встановлює свій контроль над суспільством та запроваджує всеосяжну (тоталітарну) ідеологію, яка претендує на вираження абсолютної істини (і автоматично витісняє множинність інтерпретацій). Це неминуче призводить до спроби знищити свободу особистості і суспільства, політичну, культурну, релігійну та мовну свободу.

До основних особливостей тоталітарної ідеології можна віднести: телеологічну (цільову) орієнтацію в поглядах на суспільний розвиток, яка формує привабливий щасливий образ майбутнього, що витісняє з суспільної свідомості повсякденні труднощі; патерналістський характер (протекційне, батьківське ставлення вождів до народу, що дає сприятливий ґрунт для здійснення маніпуляцій масовою суспільною свідомістю.

Серед типових рис тоталітарної мови дослідники називають «високу ступінь клішованості, евфемістичність, порушення основних постулатів спілкування, що застосовується з метою лінгвістичного маніпулювання, ритуалізоване використання мови, десемантизація не тільки окремих слів, а й великих відрізків дискурсу» [8, с. 23].

Відмінною рисою передвоєнних років стала чітка поляризація мовної системи, лінгвостратегія «свій – чужий» приймає всеосяжний характер.

Підтверджуючи відому тезу про єдність мови і мислення, Оруелл передбачав, що контроль за мовою, за використовуваними в соціумі словами дозволить визначати межі дозволеного розумового процесу [9, с. 306].

Важливу роль у відтворенні тоталітарного суспільного устрою грає політико-педагогічний сегмент. Говорячи про таку специфічну роль мови як функціонування в ролі інструменту освіти, варто згадати слова основоположника сучасної науки public relations Е. Бернейса, що визначає різницю між освітою і пропагандою тільки в точці зору: «Проповідь того, у що ми віримо, – це освіта. Проповідь того, у що ми не віримо, – пропаганда» [10, с. 16]. Тоталітарний дискурс успішно поєднує ці дві іпостасі мови (бути інструментом пропаганди і бути інструментом освіти) і робить пропаганду частиною освіти. А.І. Щербінін вважає, що букварі для дорослих (ліквідація неписьменності) і букварі для дітей (навчання грамоті) формували класову позицію учнів: «...такий буквар можна з повним правом назвати самим коротким курсом ВКП(б)» [11, с. 116].

Вся складність ситуації полягала в тому, що в розвиненому тоталітарному суспільстві все знають, що панівна ідеологія «не відповідає фактам», але ніхто нічого не може вдіяти. Такий стан речей досягається завдяки мовно-політичному маніпулюванню.

Відсутність офіційної опозиції викликає виникнення протестного дискурсу, спостерігається тенденція, протилежна надзавданню можновладців. І тоді влада намагається поліпшити політичну мову. Як результат цих заходів з'являється велика кількість евфемізмів, таких, як «вища міра» замість «розстріл».

В сучасному світі тоталітаризм як громадська реальність не втрачає своєї актуальності, нові форми тоталітаризму становлять загрозу для свободи і демократії, а властивості тоталітарного мови все більшою мірою і в більш витонченим вигляді проявляються в політичній мові сучасності.

Таким чином, для політичної мови тоталітарного режиму властиві: монологізація комунікації (односторонній вплив на адресата – суспільство); відсутність альтернативних джерел мовного впливу та зворотного зв'язку; клішованість та ритуалізованість комунікативної поведінки; абсолютизація письмової форми політичної мови (зникає спонтанна мова, усні публічні виступи повинні бути спочатку прописані та вивірені); знеособленість індивідуальних дискурсів, шаблонний вираз ідей та думок.

На відміну від тоталітарного режиму, в основі демократичної і «толерантною» моделі політичної комунікації лежить діалог між «керуючими» і «керованими», що передбачає рівноправний обмін точними, повними та перевіреними відомостями про політичні явища і процеси, що сполучаються з основними цивілізаційно-культурними цінностями даного суспільства, фундаментальними правами та свободами особистості [5, с. 123].

У демократичному суспільстві змінюється сутність політичної комунікації: кожен громадянин має право брати участь в управлінні, а також право вибирати політичну позицію, публічно оцінювати дії влади. Різні погляди, оцінки, думки широко представлені в пресі, яка інформує громадянина і дозволяє їм вільно орієнтуватися в соціально-політичних проблемах. Особливе значення при цьому набувають свобода політичних, релігійних та інших переконань, свобода совісті, свобода слова і друку, мітингів і зборів, свобода об'єднань, а також право безперешкодно дотримуватися і вільно висловлювати свою думку, вільно шукати, одержувати і по-

ширювати будь-яку інформацію та ідеї незалежно від державних кордонів, якщо вони не суперечать гуманістичним принципам.

Різноманіття політичних позицій, поява нових партій з різними політичними платформами, формування політичного плюралізму і свобода вираження політичних поглядів призводять до поділу загальнополітичного дискурсу на продержавний, партійний, груповий.

Носіями продержавним дискурсу є державні діячі загальнодержавного, регіонального та інших рівнів, чиновники міністерств і відомств, працівники урядів і державних установ, коли вони знаходяться в рамках офіційної політичної комунікації.

Партійний дискурс вибудовується членами партії в рамках партійної діяльності і спирається на партійну ідеологію і партійні документи.

Зазначені дискурси мають на меті мобілізацію громадської думки для підтримки точки зору зазначених політичних акторів на політичну проблему.

Слід підкреслити, що поява багатосегментного загальнополітичного дискурсу стала можливою завдяки демократичним перетворенням в суспільстві.

На сучасному етапі найбільш динамічно змінюється політико-медійний сегмент. ЗМІ представляють собою найвпливовіший суб'єкт політики, яка формує громадську думку, суспільну свідомість, що організує нерідко й суспільну поведінку. Не маючи таких повноважень і владних засобів, якими наділені три гілки влади, ЗМІ однак здатні впливати на політичні процеси навіть більшою мірою, оскільки, виступаючи від імені суспільства, покликані контролювати можновладців, проголошувати і захищати інтереси народу.

Особливого значення набуває участь ЗМІ в політичному процесі в період демократичної трансформації. У сучасному суспільстві за допомогою засобів масової інформації передаються основні потоки інформації, що впливає на формування масової, групової, індивідуальної свідомості і політичної поведінки людей. ЗМІ поряд з такими інститутами, як освіта, наука, культура, виступають найважливішим фактором духовного впливу на процес соціально-економічного реформування держави. За рівнем незалежності ЗМІ, їх самостійності, активності участі в політичному процесі можна говорити про характер влади, про ступінь демократизації

суспільства. У політичній комунікації ЗМІ виконують такі важливі функції: грають роль основного агента виробництва і розподілу політичної культури; сприяють стандартизації і формування однорідності політичної культури, уніфікації думок і поведінкових орієнтирів; сприяють розширенню можливостей реальної участі найширших верств суспільства в політичному процесі; виконують політико-інтеграційну роботу, спонукаючи людей сприймати та засвоювати панівні політичні цінності, ідеали, установки; ефективно впливають на духовне життя суспільства, можуть легко і оперативно схилити громадську думку на підтримку будь-яких політичних дій; в умовах ліберально-демократичних політичних режимів прагнуть відстоювати суспільні інтереси. ЗМІ, як четверта гілка влади, також виконують контролюючу функцію. Саме ця функція «об'єднує інтереси навколо деяких доктрин і формулює кредо партій; саме завдяки пресі партії ведуть діалог між собою, не зустрічаючись при цьому; доходять згоди, не вступаючи в контакт. Коли ж трапляється таке, що велика кількість друкованих видань починає діяти в одному напрямку, їх вплив на довгий час стає переважачим, і громадська думка, що обробляється весь час з одного боку, в кінці кінців, піддається впливу» [12, с. 386].

Важливого значення набуває використання політичної мови під час виборчих кампаній, які використовують в якості комунікативного впливу прийоми і методи рекламного бізнесу. Найбільш яскравим прикладом злиття політичних та рекламних технологій при формуванні політичної мови є передвиборна листівка [13, с. 222-231]. Втрачаючи інформативність в обмін на вплив, листівка замість відомостей про кандидата дає спрощене уявлення про те, як можна уникнути проблем в разі вибору даної людини. Політична листівка демонструє наявність всіх шести компонентів торгової реклами: товарного знака, слогану, складної ситуації, репрезентації товару, полегшеної ситуації та мотивуючого компоненту [13, с. 222-223]. У ролі товарного знака та репрезентації товару виступають ім'я і портрет кандидата. Роль слогана виконує політичне гасло. Складна ситуація виглядає як існуюче незадовільний стан справ, полегшена ситуація – це обіцянка, що ситуація зміниться на краще з приходом до влади кандидата, а мотивуючий компонент – це пояснення того, чому це станеться.

За законами рекламно-політичного дискурсу функціонує також політичне ім'я, яке в широкому значенні охоплює імена політич-

них діячів, назви партій, політичних течій і так далі. Скажімо, назва політичної партії «Свобода», «Народний фронт», «Опозиційний блок» дозволило легко перетворити образ в бренд.

Демократична політична комунікація надає велику свободу у виборі мовних засобів та формуванні політичних гасел, що розширює область впливу тексту, роблячи його доступнішою і зрозумілішою виборцям. Наприклад: гасла, що використовували політичні лідери під час передвиборчої кампанії 2010 року – «Підніmemo економіку – підніmemo і країну», «Керувати країною повинні професіонали» (С. Тігіпко); «Вони руйнують, вона – працює», «Вона перемаже. Вона – це Україна» (Ю. Тимошенко); «Україна для людей», «Почую кожного», «Пенсії вищі за прожитковий рівень» (В. Янукович).

Деяко повільніше, але теж помітно розвивається політико-педагогічний аспект політичної мови. З'являється велика кількість нових підручників, причому по одному предмету існує відразу кілька посібників, що дає можливість вибору, формуються авторські програми навчання, факультативні курси, гнучкі форми.

Таким чином, можна виділити основні риси нового типу мовного спілкування, характерні для демократичного суспільства: діалогізація спілкування; плюралізація комунікативної поведінки людей (мовні стратегії варіюються в залежності від позиції комунікантів, типу комунікації, особистісних характеристик учасників комунікації); розвиток публічної промови (особливо усні її різновиди: спонтанні виступи, публічне спілкування «вживу» – інтерв'ю, бесіди, ток-шоу, публічні дискусії, політичні дебати); персоніфікація спілкування (унікальність вираження і оформлення схожих ідей та думок різними людьми) [14].

Цей перелік можна доповнити такими рисами, як розширення складу адресантів політичної комунікації, фактичне зникнення цензури і само цензури, зростання ролі зворотного зв'язку в політичній комунікації тощо.

Маніпулювання широко використовується не тільки в тоталітарних і авторитарних державах, але і в сучасних демократіях, особливо в партійній пропаганді і під час виборчих кампаній.

Свобода слова в суспільстві призводить і до позитивних, і до негативних наслідків. Свобода слова в мові сприяє не тільки розквіту публічності і спонтанності мови, а й викиду агресії та брутальності. Відмінними рисами сучасного політичного тексту стають яскраво

виражена експресивність, агресивність діалогових інтенцій (особливо на адресу політичних опонентів), проникнення до тексту нелітературних елементів аж до нецензурної лайки. Відбувається радикальне зміщення оцінок: слово марксизм було позитивно, стало негативно; капіталізм – навпаки, було негативним, стало в значній мірі позитивним.

Скасування політичної цензури призводить до зникнення мовної цензури, політичну мову наповнюють «мовні вольності». Фахівці все частіше говорять про умовність мовного етикету. Рівень мовної культури помітно знижується.

Функціональна «вразливість» сучасного політичного мови уможливила проникнення позалітературних елементів в мовну систему, на що із застереженням вказують словесники і лінгвісти: «Однак за минулі роки так і не вдалося виробити ніякого політичного *lingua franca* скільки-нибудь серйозної виразительної сили».

Не випадково в політичну мову так легко «влилися поняття і терміни бандитського походження: розводити, розрулювати, свавілля, наїзд, відкат, замовлення, мочити і т. п. Очевидно, мова «братків» виявився набагато більш придатною для опису реалій сучасної політики і економіки» [15]. Бурхлива дискусія на сторінках масової друку і в професійних виданнях поки не може змінити ситуацію, оскільки мова функціонує в суспільстві, обслуговуючи його потреби.

Отже, для політичної мови кінця ХХ століття характерні інтенсифікація процесів запозичення іноземних слів і «сильний вплив жаргонного та просторічного мовного середовища, а також загальне «стилістичне зниження» в сучасній політичній мові. Крім того, відзначається підвищена агресивність сучасної політичної мови, активне використання конфронтаційних стратегій і тактик мовної поведінки (загрози, ігнорування, дискредитація, брехня, наклеювання ярликів, образи та ін.). Так, в мові багатьох офіційних і політичних осіб зустрічаються такі образливі вирази, як «популісти», «спекулянти», «маячня», вже не кажучи про «фірмові» вирази пана О. Ляшка.

Слід зазначити, що політична мова відображає не тільки реальний стан справ в Україні, але і його сприйняття в національній свідомості. Реальність і її усвідомлення в соціальній ментальності не завжди збігаються. В історії цивілізації відомо чимало фактів,

коли громадяни стрімко розвивається вважали, що вони живуть в дуже сувору епоху, але зустрічалися і випадки, коли живуть в злиденній країні були сповнені оптимізму і щасливі. У завдання даного дослідження не входить оцінка політичної ситуації в Україні, але соціологічні опитування показують, що в суспільній свідомості сучасна ситуація оцінюється як дуже важка.

Таким чином, для політичної мови в демократичному режимі притаманні: діалог (замість монологу при тоталітарному режимі), наявність зворотного зв'язку адресанта та адресата інформації; плюралізацію комунікативної поведінки комуні кантів; широке використання публічної промови, підвищення частки спонтанних виступів; індивідуалізація та підвищення суб'єктивності оформлення думок та ідей.

За результатами проведеного дослідження доходимо до висновку, що мовно-маніпулятивні технології притаманні будь-якому політичному режиму, хоча і мають свої відмінності. Так, мовне маніпулювання при демократичному режимі здійснюються фрагментарно та не охоплює весь комунікативний простір (на відміну від тоталітарного режиму); через активну позицію адресату технології маніпулювання стають все більш різноманітними і витонченими, гнучким та менш жорстким порівняно з тоталітарним режимом, технології мовно-маніпулятивного впливу спираються на національні ментальні особливості адресата (стереотипи, що склалися в суспільстві, звичні форми поведінки, особливості масового сприйняття політичної дійсності).

Бібліографічний список:

1. Fairclough N. Language and Power / N. Fairclough. – N.Y.: Longman Inc., 1989. – 259 p.
2. Баранов А. Н. Парламентские дебаты: традиции и новаторство / А.Н. Баранов, Е.Г. Казакевич. – М., 1991. – 64 с.
3. Серио П. Как читают тексты во Франции // Квадратура смысла. – М., 1999. – С. 12-53
4. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. – Москва; Волгоград, 2000. – 440 с.
5. Грачев М.Н. Актуальные проблемы политической науки: Коллективная монография / М.Н. Грачев, Ю.В. Ирхин. – М.: Экономическая демократия, 1996. – 188 с.
6. Почепцов Г.Г. Тоталитарный человек / Г.Г. Почепцов. – Киев, 1994. – 152 с.

7. Иссерс О.С. Что говорят политики, чтобы нравиться своему народу / О.С. Иссерс // Вестник Омского университета. – 1996. – № 1. – С. 71-74.
8. Земская Е.А. Клише новояза и цитация в языке постсоветского общества / Е.А. Земская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 3. – С. 23-31.
9. Оруэлл Д. 1984: Роман; Скотный Двор; Сказка-аллегория: Пер. с англ. / Д. Оруэлл. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003 – 412 с.
10. Беккер К. Словарь технической реальности: Культурная интеллигенция и социальный контроль / К. Беккер. – М. : Ультра. Культура, 2004. – 65 с.
11. Щербинин А.И. «С картинки в твоём букваре» или Аз, Веди, Глагол, Мыслете и Живете тоталитарной индоктринации / А.И. Щербинин // Полис. – 1999. – № 1. – С. 116-136.
12. Токвиль А. Демократия в Америке: Пер. с франц. / А. Токвиль. – М. : Прогресс, 1992. – 560 с.
13. Хазагеров Г.Г. Политическая риторика / Г.Г. Хазагеров. – М. : Николло-Медиа, 2002. – 313 с.
14. Стернин И. А. Социальные факторы и развитие современного русского языка / И.А. Стернин // Теоретическая и прикладная лингвистика. – Выпуск 2. Язык и социальная среда. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. – С. 4-16.
15. Славкин В.В. Честь, достоинство и слово [Электронный ресурс] / В.В. Славкин // Независимая газета. – 26 февраля 2000. – Режим доступа: <http://www.rusexpert.ru/index.php?idp=content&id=111>.

В статье рассмотрены особенности политического языка при тоталитарном и демократическом политическом режиме. Определены характерные черты языкового манипуляторного воздействия при различных типах политического режима. Выявлены особенности и принципы политического манипулирования с использованием политического языка в тоталитарном Советском Союзе и при демократическом режиме. Указаны положительные и отрицательные черты современного языкового манипулятивного воздействия при демократическом политическом режиме.

In article features of political language are considered at totalitarian and a democratic political regime. Characteristic features of language manipulative influence at various types of a political regime are defined. Features and the principles of a political manipulation with use of political language in the totalitarian Soviet Union are found out and at democratic regime. Positive and negative lines of modern language manipulative influence at a democratic political regime are specified.

Стаття надійшла до редколегії 18.10.2016